

PROTOCOL CENTRA VOOR ACTIEVE NETWERKONTWIKKELING EN OMGEVINGSONDERSTEUNING

0. Algemeen

CANO is een geïntegreerd, multimodaal¹ en flexibel totaalconcept voor hulpverlening aan moeilijk begeleidbare adolescenten (met focus tussen 14 en 18 jaar)² en hun leefomgeving.

CANO biedt antwoorden bij ernstige probleemsituaties die gepaard gaan met verregaand grensoverschrijdend gedrag (agressie, automutilatie, druggebruik, prostitutie, delicten, ...).³

Breuken en kwetsuren op tal van levensdomeinen zorgen daar voor zeer hoge kwetsbaarheid, nieuwe uitsluiting en gebrek aan geëngageerde context.

Ambulant, mobiel en residentieel begeleidingswerk vormen een schakelend én synergetisch geheel, dat toelaat snel en efficiënt een intensief traject af te leggen zonder nieuwe breuken.

De CANO-initiatieven zijn sterk afgestemd op maatschappelijke evoluties en evoluerende noden van jongeren en contexten. Daardoor en daarom zijn ze verankerd in de samenleving en voortdurend in evolutie.

0.1. Grondwaarden

- Jongeren groeien het best op in hun eigen leefomgeving.
- Jongeren, ouders en steunfiguren hebben positieve mogelijkheden, oplossingscapaciteiten en krachtbronnen die moeten aangesproken worden om eigen oplossingen te ontwikkelen.
- De hulpverlening heeft als opdracht inclusie te realiseren en nieuwe uitsluiting van cliëntsystemen uit maatschappelijke structuren te voorkomen.

0.2. Essentiële kenmerken

- De **doelgroep**: moeilijk begeleidbare adolescenten en hun leefomgeving in ernstige probleemsituaties.
- Een **verregaande autonome regie**: in afstemming met de verwijzer is snel en accuraat agogisch handelen mogelijk, gebaseerd op preventief en proactief denken en handelen.
- De **schakelfunctie**: soepele, snelle en naadloze schakeling in eigen beheer van de ene begeleidingsvorm en -plaats naar de andere, op het moment dat er noodzaak of vraag is. De groeikansen voor de jongere en in de context zijn richtsnoer. De maximale bandbreedte zorgt voor maximale continuïteit in de begeleiding.
- **Geen uitsluiting**, maar **begeleidingsengagement**. Elke aanmelding betekent een engagement om antwoorden op maat te zoeken, in structurele samenwerking met professionele partners.
- De **labofunctie**: een CANO-voorziening is alert voor maatschappelijke stromingen en nieuwe vormen van kwetsing en stemt haar organisatiestructuur daarop af. Elke CANO-voorziening zoekt permanent naar nieuwe en doeltreffende methodieken voor de benadering van nieuwe problemen bij jongere en context. De werkzaamheid van die nieuwe methodieken wordt per methodiek onderbouwd en gemeten.
- CANO heeft een **initiatiefrecht** bij de overheid om (verschuivingen in) maatschappelijke fenomenen en probleemsituaties aan te kaarten en van daar uit nieuwe zorgmodaliteiten voor te stellen.

¹ CANO richt zich op verschillende betrokkenen en omgevingsfactoren tegelijk.

² De leeftijdsafbakening is sterk richtinggevend, maar niet absoluut afgrenzend. De mogelijkheid tot continuïteit van de begeleiding na de meerderjarigheid is een belangrijk algemeen preventief aspect.

³ CANO staat in voor begeleiding van zowel wie als "POS" of als "MOF" gecatalogeerd is, staat dus ook open voor jongeren die delicten plegen, maar is geen exclusief model voor opvang van MOF's.

1. Doelgroep

De CANO-initiatieven richten zich op adolescenten en hun leefomgeving, die verwezen worden vanuit Jeugdrechtbank of Comité voor Bijzondere Jeugdzorg en die kampen met zeer ernstige problemen op diverse levensdomeinen : persoonlijk, in gezin, familie, vrienden, vrije tijd, opleiding/tewerkstelling, hulpverlening, huisvesting, buurt... Zowel de adolescenten als hun leefomgeving kennen een cumulatie van kwetsuren en breuken, waardoor ze in uitsluitingsituaties belanden en zich niet meer verankerd voelen in de samenleving.

Zowel het persoonlijk, het familiaal als het maatschappelijk weefsel van het doelpubliek is fel aangetast. Het sociaal kapitaal is bij deze jongeren en hun context laag tot zeer laag⁴.

Deze complexe en ernstige moeilijkheden uiteten zich momenteel als volgt:⁵

Het grootste deel komt uit gebroken gezinnen met grote opvoedingsproblemen. Een derde kreeg te maken met ernstige mishandeling of verwaarlozing. Een kwart van de gezinnen kent ernstige problemen in het maatschappelijk functioneren. De jongeren hebben school- of leerproblemen (46%) of hebben geen werk. Zeer velen doorliepen een begeleidingstraject met verschillende breuken (72% komt rechtstreeks uit een andere hulpverleningssetting) en vertonen ernstige emotionele (54%) of agressieproblemen (54%), moeilijkheden met vrije tijd (42%) of antisociaal gedrag (45%). Meer dan 1/5 van de instroom kampt met ernstig middelenmisbruik, met psychiatrische problemen en/of een seksuele problematiek.

De CANO-initiatieven hanteren geen uitsluitingscriteria, zowel om zelf uitsluiting tegen te gaan als omdat de verschijningsvorm van en de accenten in de problematieken steeds wijzigen.

Multiproblematiek die de afbakening van de huidige hulpverleningssectoren overschrijdt en waardoor deze cliëntsystemen overal uit de boot vallen, is de uitdaging om in permanente dialoog te gaan met het cliëntstelsel en de verwijzer en vernieuwing te ontwikkelen, op zoek naar gedeelde verantwoordelijkheid en naar aanknopingspunten.

Daartoe ontwikkelt CANO samenwerkingsmodellen over de sectoren heen : jeugdpsychiatrie, drughulpverlening, voorzieningen VAPH.

Mits voorafgaande open dialoog met de verwijzer, engageren de CANO-initiatieven zich om jongeren in begeleiding te nemen die uitstromen uit de GBJ of om een CANO-begeleiding te realiseren net vóór een plaatsing in de GBJ aan de orde is. Hetzelfde geldt voor begeleidingsvragen vanuit geestelijke gezondheidszorg en categoriale hulpverlening.

Een geregelde afbakening en updating van de CANO-doelgroep in de praktijk is nodig. Dit kan best via een screeninginstrument dat samen met de verwijzers, het Agentschap Jongerenwelzijn en de academische wereld ontwikkeld wordt.

2. Omschrijving van de methodiek.

CANO baseert de hulpverlening op de hulpvraag van de jongere en het gezin. De begeleiding begint bij het eerste persoonlijk contact met het cliëntstelsel, dat plaatsvindt binnen de twee weken na de aanmelding/toewijzing of na het engagement tot opstarten van een begeleiding. Dit contact is de start voor het assessment van kansen en bedreigingen, het opsporen van hulpbronnen en het ontwikkelen van het netwerk. Dit assessment gebeurt in eerste instantie met de direct betrokken mensen, maar breidt zich zo snel mogelijk uit naar een bredere steunkring.

De hulpverlening gebeurt in principe in de eigen leefomgeving, zet in op de eigen krachten en oplossingsmogelijkheden van het cliëntstelsel en vertrekt vanuit een expliciet gezamenlijk engagement van alle actoren om ontstane breuken te herstellen en nieuwe breuken te voorkomen. Elk ander aanbod (residentiële opvang, alternatieve dagbesteding...) is erop gericht zichzelf weer af te bouwen.

⁴ Goris, P., Walgrave, L., Van kattenkwaad en erger, Garant, Leuven, 2002, p. 44.

⁵ Grietens, H. e.a., *Initiatie van effect- en effectiviteitsmeting van het private hulpaanbod binnen de bijzondere jeugdzorg*, Leuven, 2007, Centrum voor Orthopedagogiek KUL i.s.m. vakgroep Orthopsychologie VUB, p. 29.

De onderhandeling met de jongere, het sociaal netwerk en het professioneel netwerk leidt tot een plan voor zeer intensieve hulpverlening met dagelijkse contacten in functie van situatie en noden. De hieraan gekoppelde acties zijn richtinggevend en niet haarscherp vast te leggen wegens de voortdurende accentverschuivingen/vernieuwingen in problematiek en de daarbij horende benadering.

2.1. De vaste componenten

krijgen gestalte via minimaal zes contacten per week, waarvan minstens twee face to face:

- **Contextbegeleiding** (gezins- en netwerkbegeleiding) is de vaste en eerste component van een CANO-begeleiding. Deze begeleiding is mobiel en omvat face to face contacten, telefoons, brief- en mailverkeer. Zij start van bij het eerste contact. CANO werkt maximaal in en met het gezin en engageert zich om een (in)formeel netwerk te activeren en te responsabiliseren, ook als dat netwerk op het eerste zicht niet aanwezig lijkt. De gezinsbegeleiding is aanklappend en intensief, op basis van een gelijkwaardige en wederkerige relatie. Opvoedingsfiguren registreren –ondersteund en gecoacht- mee het traject.

Acties zijn: interventies in het gezin (o.m. oudergesprekken, gezinsgesprekken, uitklaring gezinsgeschiedenis en –relaties met eco- en genogrammen, pedagogische en praktische steun, psycho-educatie), rechtstreeks op de ouder(s) (gesprek, creatieve technieken, kwaliteitenspel, gevoelswereldspel...) en/of op het netwerk gerichte acties (herstel van verbinding, in kaart brengen van het netwerk, sterkte-zwakke analyses...). De acties gebeuren vaak in of via netwerkcirkels, met het oog op gedeeld engagement, transparante communicatie en gedragen ondersteuning.

- **Individuele begeleiding** staat los van de plaats waar de jongere leeft en gebeurt dus zowel mobiel, ambulantly als residentieel. Zij start bij de eerste ontmoeting tussen jongere en begeleider. Ze vertrekt vanuit het in relatie plaatsen van de jongere met de leefomgeving en is er dus op gericht de jongere weer aansluiting met zichzelf en met de context te laten vinden. De focus van de individuele begeleiding ligt zowel op items die de jongere aanbrengt als op wat uit het samenspel jongere-context-hulpverlening naar voor komt.

De acties vinden plaats in de ontmoeting tussen hulpverlener en jongere: individuele gesprekken, vaardigheidstraining, diverse doe-projecten gebaseerd op ervaringsleren, expressieve technieken, creatief-agogische (samen-werken, samen-klussen...) en/of artistieke technieken/programma's, tussenkomsten rond vorming, werk en vrije tijd.

- **Training en behandeling** worden ingevoegd op maat van de situatie en de evolutie bij de jongere en de context. Training is zowel naar het familiaal netwerk als naar de jongere gericht en krijgt gestalte in sociale vaardigheidstraining, communicatietraining, sollicitatietraining, geïndividualiseerde zelfstandigheidstraining (al dan niet gekoppeld aan geïndividualiseerde woonvormen), bewonersoverleg i.f.v. probleemoplossing, participatiewerkgroepen... De behandelfunctie is casusgebonden en variabel gedurende de begeleiding. Ze heeft een zeer brede range. Een (pre)therapeutische invalshoek schept voorwaarden om inzichten te verwerven, gevoelens te verwoorden/te uiten, met nieuwe vaardigheden te oefenen/experimenteren. Ze voegt alternatieve, innovatieve en ervaringsgerichte methodieken toe om op langere termijn te werken aan inzichten, onderliggende dynamieken, probleemgedrag ...

Psychodrama, rollenspelen, werken met audiovisuele middelen, werken met diverse materialen, restoratieve cirkels... zijn mogelijke acties.

2.2. Snel invoegbare componenten in elke begeleiding zijn:

- **Residentieel verblijf en residentiële begeleiding** worden i.f.v. herstel van bestaande of opbouw van (ver)nieuw(d)e context en, afhankelijk van de situatie, als tijdelijke (doch daarom niet noodzakelijk korte) ondersteuning ingevoegd.

De residentiële verblijfsfunctie is een structurerende/ beveiligende maatregel als alternatief bij een te groot appèl op de draagkracht van de context. De residentie is dan tegelijk de plaats waar op een bepaald ogenblik de meeste groeikans aanwezig is.

Residentiële begeleiding geeft extra ruimte en tijd om een netwerk te herstellen of een nieuw netwerk op te bouwen. Ze levert voor jongere en context een draagkrachtverhoging op en verschaft de mogelijkheid tot leren samenleven. Ze biedt tegelijk een leeftijdsadequaat kader met genormaliseerd leefritme vanuit een open en participatief, maar ook sturend en gestructureerd pedagogisch kader.

De schakelfunctie tussen residentiële opvang, verblijf in leefomgeving, time-out, ontheming, categoriale hulp en (semi-)zelfstandig wonen is essentieel.

De residentiële verblijfsfunctie heeft een range van 0 tot 7 dagen op 7, is volcontinu indien ingeschakeld en kan binnen één dagdeel ingevoerd worden.

De acties vinden plaats in de residentie, omvatten de basis van voeding en verzorging en voegen daar een pedagogisch kader aan toe. Ze zijn zowel individueel als op een groepsaanbod georiënteerd.

- **Dagprogrammatie** is, afhankelijk van situatie en evolutie, een essentieel tijdelijke ondersteuning voor school- en/of werksituatie, gericht op activering en/of reïntegratie in het gewone circuit. Subsidiair doet CANO een beroep op het alternatief circuit of schakelt men tussen de verschillende mogelijkheden. Dagprogrammatie kan uitgroeien tot een volledig geïndividualiseerd vervangprogramma, met persoonlijk groeiperspectief of kansen op vorming/werk als richtingaanwijzer.

Sociale vaardigheden, motivering en activering in de brede betekenis zijn essentiële velden.

Acties zijn school- of werkoriëntatie, sollicitatietraining, werkbegeleiding, vrijwilligerswerk, al dan niet in combinatie met ervaringsleren en experimenteren met nieuwe vaardigheden.

CANO garandeert de mogelijkheid tot snelle inschakeling van 28 uur dagbesteding per week, in eigen beheer indien er geen beroep (meer) kan gedaan worden op derden.

- **Time out** kan binnen de 3 dagen ingeschakeld worden.

3. Voorwaarden:

3.1. Voor de organisatie en de operationalisering van de werking

Elke verwijzing naar een CANO-voorziening houdt in dat:

- de verwijzer vooraf principieel akkoord gaat dat de CANO-voorziening binnen de continuïteit van het hulpprogramma de volledige bandbreedte van zorgmodaliteiten gebruikt.
- de CANO-voorziening breuken in de eigen hulpverlening (doorverwijzing) vermijdt en continuïteit in de begeleiding verzekert doorheen het hele traject.
- er een bevoorrechte samenwerkingsrelatie tussen CANO en de Gemeenschapsinstellingen is, vanuit het gegeven dat de begeleiding van de doelgroep een zorg is voor beide.
 - De CANO-voorziening geeft voorrang aan begeleidingsvragen vanuit de G.B.J., in afstemming met de centrale wachtlijst.
 - CANO en de bij de werking betrokken G.B.J. organiseren systematisch (min. jaarlijks) gezamenlijk overleg om de samenwerking te bespreken en te optimaliseren.

- De CANO-voorziening beschikt over een apart onderhandelingskanaal met de G.B.J met het oog op time-out. Dergelijke time out duurt maximum 14 dagen en houdt de verzekering tot heropname in.
- CANO-voorzieningen systematisch op casusniveau overleg plegen met jeugdpsychiatrie, outreaching projecten en CGG's, drughulpverlening, initiatieven voor herstelrechterlijke afhandeling, onderwijs en voorzieningen van het VAPH.

De zorg voor de voortgang in de dossiers vindt plaats door dagelijkse overdracht op cliëntniveau, tweewekelijks teamoverleg en driewekelijkse cliëntbesprekingen in de vorm van interne supervisie met alle op het systeem betrokken hulpverleners.

Een CANO-voorziening zet de medewerkers in op de plaatsen en momenten die het best aansluiten bij de noden van de jongere en de leefomgeving en geeft hen autonomie om snel te organiseren en te beslissen.

Dit vereist een zeer uitgesproken geconcretiseerde zorg voor de medewerkers en een proactief veiligheidsbeleid. De voorzieningen geven elk op een geëigende manier vorm aan dit beleid. Continue werkbegeleiding en coaching van de medewerkers in hun persoonlijk functioneren zijn er vaste onderdelen van.

De zorg krijgt verder gestalte door een permanent back-upstelsel dat zowel terugvalmogelijkheid biedt als extra inzet mogelijk maakt wanneer de situatie daarom vraagt.

Dit gebeurt ook via een individueel ingroeitraject voor nieuwe medewerkers, aangepaste VTO, ondersteuning/opvolging door leidinggevenden die een hoge bereikbaarheid garanderen en via jaarlijkse functionerings- en beoordelingsgesprekken.

3.2. Voor de structuur van het programma

- Een CANO-voorziening is 24u/24 en 7 dagen op 7 bereikbaar voor het cliëntstelsel. De residentie is permanent beschikbaar. De beschikbaarheid voor mobiele interventies is permanent gedurende de kantooruren en steeds gegarandeerd binnen de 24 uur. Voor crisissituaties in lopende begeleidingen is er permanente beschikbaarheid.
- Een CANO-voorziening heeft een intern sluitend permanentiesysteem en kan daardoor steeds ingaan op vragen naar ondersteuning van de jongeren en hun context, beschikbaarheid in crisissituaties garanderen en de veiligheid voor de medewerkers verhogen.
- De basistermijn voor een CANO-begeleiding is 12 maanden. Deze kan verlengd worden met periodes van 4 maanden. Elke CANO-begeleiding wordt systematisch om de 4 maanden (of sneller op vraag van één van de actoren) uitdrukkelijk op haar doelstellingen geëvalueerd door alle participanten samen.
- Elke CANO-voorziening garandeert de participatie van de doelgroep op een meetbare manier. Voor de vertegenwoordiging van de stem van de ouders inspireert ze zich op het ROPPOV-model.

Bij afsluiten van een begeleiding garandeert een CANO-voorziening in samenspraak met cliëntstelsel en verwijzer een vraaggestuurde nazorg en eventueel vervolghulp. Nazorg omvat een aanbod van 3 face to face contacten binnen de 9 weken na afsluiting en telefonische contacten op initiatief van zowel het cliëntstelsel als van de CANO-voorziening.

3.3. Voor de ruimere opdracht

- De CANO-voorzieningen organiseren minimaal driemaal per jaar structureel overleg en uitwisseling op drie niveaus: directie, staf en begeleiders.
- De CANO-voorzieningen nemen van meet af aan deel aan het registratieproject BINC. Zij evalueren, naast de ingebouwde evaluaties, de aanwezigheid van voldoende parameters om CANO te vatten en duiden aan waar eventueel verdere registratie nodig is.
- De CANO-voorzieningen organiseren jaarlijks een uniforme tevredenheidsmeting bij jongeren, ouders, bredere leefomgeving en verwijzers.
- De CANO-voorzieningen richten voor alle nieuwe medewerkers jaarlijks een aangepaste vierdaagse CANO-vorming in op basis van eigen thema's, alle gelinkt aan de componenten van het model en de methodiek.
- De CANO-voorzieningen stemmen continu af met het Agentschap Jongerenwelzijn, om mee antwoorden te formuleren op de zich wijzigende noden die ook vanuit het Agentschap aangegeven worden en om een flexibele en toepasbare regelgeving te blijven bejiveren.
- Het is de opdracht van CANO-organisaties om zich in de samenleving te begeven en de samenleving mee vorm te geven, met het oog op het voorkomen van uitsluiting.

4. Onderzoeksbevindingen

CANO is “practice based evidence” door zijn lange voorgeschiedenis in het werken met een doelgroep met ernstig problematische kenmerken.⁶

Het onderzoek van prof. Grietens⁷ stelt dat de visie, de transparante werking, de aansluiting bij bestaande werkvormen en de resultaten van de werking met de zeer moeilijk begeleidbare doelgroep samen het bestaan en het voortbestaan van CANO legitimeren. Het onderzoek wijst ook op het verband tussen de visiegebonden werking en de positieve resultaten.

Dit onderzoek⁸ toont verder ook aan dat de beoogde doelgroep en de effectief bereikte groep van CANO overeenstemmen. De ernst van de problemen van de jongeren en contexten in begeleiding in CANO-voorzieningen blijkt bovendien beduidend hoger te liggen als bij wie begeleid wordt in gewone begeleidingstehuizen van Cat.1 bis.

Een bevraging van verwijzers door de CANO-voorzieningen bevestigt het in dit protocol weergegeven beeld van de doelgroep⁹:

CANO-voorzieningen worden aangesproken voor problematieken uit het breedst mogelijke veld (jongere/ouders én ruimere context) en bij echt moeilijke en hardnekkige POS, bij multiproblematiek waarin zowel agressie, drugs, prostitutie, criminaliteit en/of een psychiatrische component een plaats vinden. Het vermijden van een klassieke residentiële plaatsing door zeer intensief, aanklappend en doelgericht werk met de brede context is een belangrijke verwijzingsgrond. Dat dit ook gebeurt bij weerstand van de context of bij aanvankelijk gebrek aan sociaal netwerk en bij grensverleggend gedrag is een indicator van groot gewicht.

CANO is aangewezen bij (dreigende) breuken op verschillende niveaus en in verschillende levensdomeinen wegens de dynamische aanpak van de begeleiding en het vermijden van nieuwe uitsluiting. Gezinnen met weinig hulpvraag, weinig draagkracht en weinig motivatie blijken geen tegenindicatie.

⁶ Beknopte historiek van CANO, eigen document CANO-groep, 2008

⁷ Grietens, H., e.a. op. cit., p.27.

⁸ Grietens, H., e.a. op. cit., p.101-103.

⁹ Bevraging van 31 consulenten/verwijzers, CANO-voorzieningen, april/mei 2008.

Cliëntsystemen die nood hebben aan een vlotte en naadloze inzet van een breed hulpverleningspalet (residentiële werking, intensieve individuele begeleiding, werken met de leefomgeving en mogelijkheid van begeleiding in de context, opzetten van dagprogrammatie in functie van vraag en mogelijkheden van de jongere en tempo en ritme van het cliëntstelsel, zijn het best gediend met hulpverlening door een CANO-voorziening.

De CANO-voorzieningen zijn vragende partij voor verder onderzoek door de academische wereld op vlak van effectiviteit en efficiëntie.

Vzw Binnenstad-Maria Goretti, Vzw Cirkant, Vzw De Wissel, Vzw Hadron, Vzw Oranjehuis, Vzw Pieter Simenon, Vzw Sporen-De Pas, Vzw Stappen.

25.02.2011